

Vercingetorix

Ralica, Josip

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:695109>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-20**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Preddiplomski jednopredmetni studij povijesti

Josip Ralica

Vercingetorix

Završni rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Preddiplomski jednopredmetni studij povijesti

Vercingetorix

Završni rad

Student/ica:
Josip Ralica

Mentor/ica:
prof. dr. sc. Anamarija Kurilić

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Josip Ralica**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Vercingetorix** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 5. listopada 2018.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. ARVERNJANI PRIJE VERCINGETORIXA	2
3. GALIJA OD VOSGEZA DO USTANKA	4
4. VERCINGETORIX.....	8
4.1. VERCINGETORIXOVA VOJSKA.....	8
4.2. OD KENABA DO GERGOVIJE	10
4.3. ALEZIJA: ZAVRŠNI ČIN.....	16
4.4. VERCINGETORIXOVA OSTAVŠTINA.....	23
5. ZAKLJUČAK	25
6. SAŽETAK	26
7. SUMMARY	27
8. POPIS IZDANJA KORIŠTENIH IZVORA	28
9. LITERATURA	29

1. UVOD

Gali su narod vješt u obradi metala i ratovanju koji je Rimljanima počeo zadavati probleme još od 4. stoljeća prije Krista na području sjeverne Italije. Iako su od tamo istisnuti neprestanim ratovanjem, daljnje borbe nisu jenjavale. Gali su naselili područje današnje Francuske i Belgije, a Rimljani su, vodeći svoju ekspanzionističku politiku bili u konstantnom sukobu s prekoalpskim narodom. Najpoznatiji od svih sukoba je zasigurno rat koji je vodio Gaj Julije Cezar, a koji je trajao od 58. do 51. godine prije Krista poznat pod jednostavnim imenom Galski rat. Kada bi nadalje radili podjelu „popularnosti“ i u Galskom ratu, laureatsku poziciju bi svakako dobila Cezarova epizoda s Vercingetorixom: mladim Arvernjaninom koji je pod svoju vlast uspio okupiti gotovo sve Gale.

Cilj ovog rada je pokušati što bolje opisati događaje koje su prethodile Vercingetorixovom ustanku, sam ustanak te pokušati shvatiti njegovu važnost, ali i lik i djelo ovog neustrašivog Gala.

2. ARVERNJANI PRIJE VERCINGETORIXA

Galija obuhvaća teritorij omeđen Mediteranom i Pirinejima na jugu, Atlantikom i La Mancheom na zapadu odnosno sjeveru te Rajnom i Alpama na istoku. Dio teritorija Galije, tj. njen središnji dio je bio pod kontrolom plemena Arvernjana. Arvernjani su naseljavali dio današnjih pokrajina Auvergne, Haute i Basse u Francuskoj; od županije Puy-de-Dome na istoku do Cantal na zapadu, a na sjeveru se teritorij prostirao do Moulinsa, a na jugu do Brioudea i Langeaca.¹ Arvernjani su kontrolirali širok prostor središnje Francuske sve do 2. stoljeća prije Krista, tj. do 121. godine kada su poraženi od Rimljana.² Rimljani su s napadima na galska područja započeli 125. godine prije Krista nakon napada plemena Salijaca na Masiliju što je Rimljanima poslužilo kao odličan izgovor za osvajanje galskog područja. Nakon pobjede rimske vojske, u sukob se uključuju i Alobrožani koji su pružili utočište zapovjedniku poražene vojske te napadaju rimske saveznike – pleme Heduanaca. Jedan za drugim, i ostatak galskih plemena se uključivao u sukobe pa ni Arvernjani na čelu s Bituitom nisu bili izuzetak.³

Nakon pola stoljeća, Arvernjani zajedno sa Sekvancima oživljavaju sukobe protiv Heduanaca pozivajući Germane koje je vodio Ariovist. Taj germanski vladar je nanio više štete „prijateljskom“ plemenu Sekvanaca jer je zauzeo velik dio njihove zemlje.⁴ Njegova pobjeda je koincidirala s migracijama Helvećana koji su se željeli premjestiti iz područja današnje Švicarske bliže Atlantiku: na jugozapad Francuske. Tijekom migracije umire njihov vladar, a Ariovist biva proglašen „prijateljom Rimljana“ i nagrađen darovima. Nakon što je zauzeo dio sekvanskog teritorija, zatražio je zemlju i ostalih galskih plemena pritom nastavivši germansko naseljavanje na galska područja što je natjeralo Cezara na akciju.⁵ Ulje na vatru je zasigurno

¹ C. Jullian, 1902, 1.; usp. Encyclopedia Britannica - <https://www.britannica.com/place/France/History#ref40256> (5. srpnja 2018.).

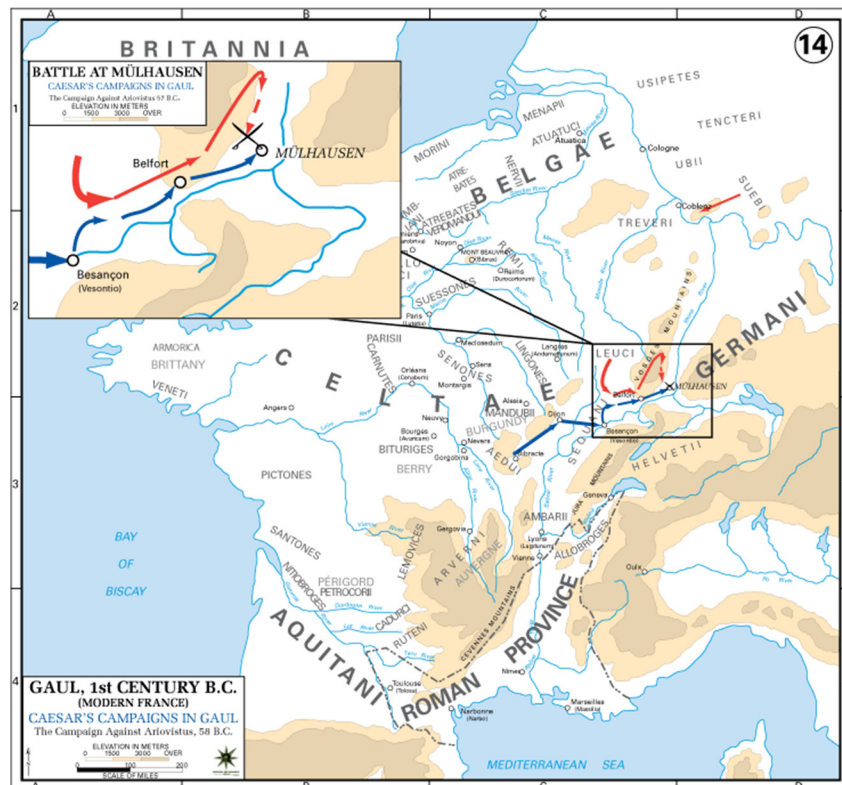
² Encyclopedia Britannica - <https://www.britannica.com/topic/Arverni> (5. srpnja 2018.).

³ A. Lintott, 2008, 23-24.

⁴ T. P. Wiseman, 2008, 384.

⁵ T. P. Wiseman, 2008, 383-385.

bilo i njegovo ponašanje, bahatost i drskost prema Rimljanima što se očitivalo tijekom pregovora s Cezarom kada su Germani, unatoč suprotnom dogovoru, napadali rimsku vojsku. Nakon neuspjelih pregovora došlo je do bitke na području Vosgeza koja je rezultirala germanskim porazom; Ariovist i veliki dio njegove su tako 58. godine prije Krista protjerani iza Rajne (v. Kartu 1).⁶

Karta 1. Cezar protiv Ariovista

(<https://www.westpoint.edu/history/SiteAssets/SitePages/Ancient%20Warfare/14CaesarAriovistus.gif>, 17.8.2018.)

Nakon ove pobjede Gali su na prvu bili zahvalni Cezaru što ih je oslobodio germanske opasnosti dok nadolazeća zima nije pokazala pravo lice rimske pobjede. Naime, Cezar se zaputio prema

⁶ T. P. Wiseman, 385; v. Caes., *B Gall.*, 1, 44, 46, 53.

Cisalpinskoj Galiji i prema Rimu želeći saznati nove politička događanja, a dio vojske je ostavio pod zapovjedništvom Tita Labijena na sekvanskom području.⁷ Ovaj događaj je ponukao Gale na razmišljanje jer je ovo bio dio tradicionalnog „folklor“ kada bi se Rimljani spremali za osvajanje novih teritorija.⁸

3. GALIJA OD VOSGEZA DO USTANKA

Prisutnost rimskih legija u središnjoj Galiji natjeralo je belgska plemena sa sjevera na oformljivanje svojevrsne obrambene koalicije (v. Kartu 2). Vojne pripreme Belga s defanzivnom namjerom Rimljani su protumačili onako kako su željeli pa im je to poslužilo kao izgovor za napad koji se odigrao u proljeće 57. godine prije Krista. Nakon što su ove vijesti došle do Cezara naredio je slanje još dviju legija preko Alpa kao pojačanje pod vodstvom svog nećaka Kvinta Pedija.⁹ Kroz dva tjedna je zajedno s legijama došao do belgskih plemena od kojih su prvi bili Remi koji su mu se odmah predali i pokazali prorimske simpatije. Opravdavali su se da se nisu pripremali za rat potvrđujući svoje riječi odavanjem broja ljudstva i položaja ostalih plemena. U svojim izlaganjima Remi otkrivaju da su najopasnija belgska plemena Belovaka, Suesiona i Nerva.¹⁰ Najprije su pobijedili Belovaci kod remskog grada Bibrakta, a zatim Suesioni. Potom je Cezar došao do rijeke Sambre na kojoj je počeo graditi logor no omeo ga je iznenadni napad Nerva. Rimljani su ostali zatečeni, ali su uspjeli pobijediti zahvaljujući Labijenovu povratku sa svojom X. legijom koja je prethodno uspješno okončala sukob s Atrebatima koji su se uz Viromanduance trebali pridružiti Nervima. Nakon pobjede Cezar je pomilovao nervske žene, starce i djecu koji su se prethodno skrili pred nadolazećom bitkom.¹¹

⁷ R. A. Billows, 2009, 137.

⁸ R. A. Billows, 2009, 137.

⁹ R. A. Billows, 2009, 138.

¹⁰ T. P. Wiseman, 2008, 387-388.

¹¹ T. P. Wiseman, 2008, 388; usp. R. A. Billows, 2009, 139.

Karta 2. Prikaz belgskih plemena (http://www.british-israel.ca/Map_Gallia_Tribes_Townss.jpg, 21.8.2018.)

Nakon uspješno riješene belgske avanture Cezar je dio vojske pod vodstvom Krasa poslao jugozapadno da osvoji područje između Loare i Sene, a on je krenuo sjeveroistočno prema Atuatučanima koji su trebali pomoći Nervima. Oni su mu se predali da bi preko noći pokušali izvesti kontranapad koji je Cezar zaustavio, zarobio ih i prodao u roblje.¹² Nakon što je Kras javio da je i njegova misija uspješno okončana, Cezar je u Rim poslao izaslanike sa sretnim vijestima o osvojenoj Galiji u samo dvije godine ratovanja. U Rimu je zatim počelo 15-odnevno zahvaljivanje i slavljenje što nikom dotad nije pošlo za rukom.¹³ Cezar je zatim pošao u Italiju i u Ilirik, a Servija Galbu je poslao s dijelom vojske na područje Alpa kako bi osigurao miran put rimskim trgovcima koji su tu dotad prolazili uz mnoge opasnosti i visoke carine. Nakon početnih rimskih uspjeha, Gali su se podigli na ustanak o čemu je Galba bio pravovremeno obavješten. Gali su uspješno napadali Rimljane, doveli su ih do velikog iscrpljenja i

¹² T. P. Wiseman, 2008, 388.

¹³ T. P. Wiseman, 2008, 388.

pomanjkanja oružja te su Rimljani odlučili naglo provaliti iz tabora i krenuti s borbom „prsa o prsa“. Ratna sreća se okrenula, velik broj Gala je ubijen, a ostatak natjeran u bijeg.¹⁴

Cezar je, pomislivši da je situacija u Galiji konačno mirna, krenuo u Ilirik.¹⁵ No tada, u proljeće 56. godine prije Krista, u sjeverozapadnoj Galiji na području Bretanje gdje je boravio Kras, Veneti dižu ustanak (v. Kartu 3). Čuvši za to, Cezar je naredio da vojska pričeka u logorima njegov dolazak, a da dotad grade brodove jer su Veneti okupirali teško pristupačna područja kopненоj vojsci.¹⁶

Karta 3. Prikaz Bretanje i položaja Veneta

(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/ba/Map_Gallia_Tribes_Towns.png,
18.8.2018.)

Došavši u Galiju, Cezar je rasporedio vojsku: jedan dio pod Labijenom se uputio prema Rajni da spriječe napade Germana, drugi dio pod vodstvom Krasa je krenuo na područje Akvitanije,

¹⁴ R. A. Billows, 2009, 141-142.

¹⁵ T. P. Wiseman, 2008, 391.

¹⁶ R. A. Billows, 2009, 142.

dok je Kvint Sabin pošao na područje Normandije odnosno Bretanje da spriječi eventualnu pomoć Venetima na koje se Cezar samostalno uputio. Nakon početnih venetskih uspjeha zahvaljujući puno boljim brodovima otpornima na atlantsku klimu, došlo je do smirenja vremena i nestanka valova. Tada Rimljani sa svojih brodova kukama privlače venetske brodice i praktički pomorsku bitku pretvaraju u kopnenu gdje im Veneti nisu mogli parirati. Ovom pobjedom je skršen svaki njihov otpor.¹⁷ Labijen je uspio sačuvati Rajnu od germanskih upada, Kras je osvojio preostali dio Akvitanije, a Kvint Sabin je također uspješno napadao galske ratnike.¹⁸

Cezaru je, nakon pobjede protiv Veneta, preostalo još samo pokoriti dva plemena koja su nastanjivala prostor današnje Flandrije: Morene i Menape. Potonji su pružali Cezaru jak otpor zbog skrivanja po šumama i močvarnim predjelima. Cezar ih je uspio namamiti na otvoreno nakon što je za taoce uzeo pripadnike tih plemena, ali unatoč tome nije uspješno završio bitku. Približavala se zima, a iduća godina, 55. prije Krista je trebala biti zadnja Cezarovog konzulata no mandat mu je produžen na dodatnih pet.¹⁹ Osim nepokorenih Morena i Menapa dodatne probleme Cezaru su stvarali germanska plemena Usipi i Tenkteri koja su brzo poražena.²⁰ Prije dolaska nove zime Cezar si je postavio novi cilj. Naime, želja mu je bila povesti ekspediciju na britansko otočje koja je i započela u augustu 55. godine prije Krista. Cezarov izlet nije dobro završio jer je većina flote uništena zahvaljujući nevremenu koje je uhvatilo Rimljane u La Mancheu. Dolaskom zime Cezar se vratio u Italiju, a Rimljanima u Galiji naredio gradnju nove flote s plićim gazom.²¹ Cezar je ponovni pokušaj napada pokrenuo na ljeto 54. godine prije Krista, a ishod je bio malo bolji nego prošli put: Cezar je dobio taoce i plaćan mu je danak pa

¹⁷ R. A. Billows, 2009, 142-143.

¹⁸ Caes., *B Gall.*, 2, 19, 27.

¹⁹ R. A. Billows, 2009, 143-144.

²⁰ A. Kamm, 2006, 76-77.

²¹ A. Kamm, 2006, 78-79.

se na jesen uputio prema Galiji.²² Loša žetva iste godine prije Krista je natjerala Cezara da na zimu svoje legije rasporedi drugačije nego što je dotad bila praksa pa su tako uz njega bile dvije legije umjesto dotadašnjih tri dok je boravio u Amiensu. Zatim je zapovjednik Eburona Ambiorix skupa s Nervima digao novi ustanak 53. godine koji je Cezar uz dosta poteškoća ipak uspješno skršio.²³ Svi ovi po Rimljane nemili događaji bili su samo uvertira u ono što slijedi ono, što je 52. godine prije Krista uzdrvalo i dovelo u opstojnost rimsku Galiju, a to je ustanak galskih plemena ujedinjenih pod arvernskim vođom Vercingetorixom.

4. VERCINGETORIX

4.1. VERCINGETORIXOVA VOJSKA

Općenito govoreći galska vojska je imala visoku reputaciju hrabrih ratnika koji su samom svojom pojavom sijali strah zbog svoje agresivnosti i izgleda koji je, uspoređujući ih s Rimljanima, izgledao superiornije: bili su viši i fizički snažniji.²⁴ Nema sumnje da je ratovanje kod Gala igralo značajnu ulogu jer im je društvo bilo plemensko, hijerarhijsko i usko povezano. Stoga je bilo iznimno važno postići ratne uspjehe radi bogatstva, prestiža i reputacije koje bi pomogle pri političkim aspiracijama. Još Polibije piše o „plemićima“, elitnim ratnicima koji su bili priznatiji od ostalih čemu svjedoče osobna straža i njihovi pomoćnici.²⁵ Takvi su, međutim, bili u manjini pa su tako kod Vercingetorixa većinu vojske činili obični seljaci. Oni najsmjeliji i, naravno, najbolje opremljeni su zauzimali prve bojne redove.²⁶ Sama ratna oprema bila je malobrojna: galsko pješništvo je u bitku nosilo štit, duge mačeve i kratka koplja dok je oklop bio vrlo rijedak; uglavnom su nosili samo nekoliko slojeva vunene odjeće. Njihov već

²² A. Kamm, 2006, 82-83.

²³ A. Kamm, 2006, 85-86; usp. R. A. Billows, 2009, 152.

²⁴ N. Fields, 2014, 22.

²⁵ Polyb., *Hist.*, 2, 17, 12.

²⁶ N. Fields, 2014, 22.

spomenuti fizički izgled, zveket oružja, glasna buka u kombinaciji sa zvukom ratne trube karniks ulijevali su protivnicima strah u kosti prije same bitke.²⁷ Način galskog ratovanja nije bio profinjen. Naime, njihova taktika, ako ju uopće možemo tako nazvati, je bila priprosta: oslanjala se na divlje juriše grubo raspoređene vrišteće mase ratnika. Bili su nedisciplinirani i nepripremljeni jer nisu imali treninge stoga su im rimska taktika i način ratovanja bili nepoznat svijet. Zalijetali bi se u neprijateljske redove napadajući ih kako štitom tako i mačem i kopljem. Zahvaljujući fizičkoj građi i hrabrosti uspijevali su donekle razbijati neprijateljske redove, ali takva taktika protiv Cezarove vojske jednostavno nije bila dovoljna.²⁸

Najjači dio galske vojske bili se konjanici koji su se pomno birali - to su bili plemići sa svojim pratnjom. Budući da su birani iz dobrostojećih i prestižnih slojeva, imali su bolju opremu koja je uključivala štit, jedno do dva koplja za bacanje, manje koplje za ubadanje, ubojiti mač, kacigu i oklop. Uz ovo, imali su inovaciju u vidu sedla sa četiri „roga“ što su kasnije preuzeli Rimljani, a koje je konjaniku dalo na stabilnosti. Bili su izrazito hrabri što potvrđuju rimski izvori poput Plutarha koji spominje njihovu neustrašivost u bitci kod Harana kada su se odvažno borili protiv mnogobrojnih, ali i bolje opremljenih partskih konjanika.²⁹ Taktika je bila bacanje kopalja pa potom zalijetanje u protivničke redove.³⁰ Polibije daje lošu sliku o galskom oružju, i to prije svega o njihovim mačevima koje im je bilo najvažnije oružje, a slijede ga i ostali autori osim Filona iz Bizanta.³¹ Tako navode da su napravljeni od lošeg metala pa se znaju i saviti prilikom borbe,³² ali arheološki nalazi opovrgavaju njihove navode dokazujući da su bili čvrsti i fleksibilni mačevi (v. Sliku 1) te da je tehnika proizvodnje mačeva bila na visokoj razini. Dužina

²⁷ N. Fields, 2014, 23.

²⁸ N. Fields, 2014, 23.

²⁹ Plut., *Crass.*, 25, 3-10.

³⁰ N. Fields, 2014, 24.

³¹ N. Fields, 2014, 24, od kojeg preuzimam podatak o Filonovoj vijesti.

³² Polyb., *Hist.*, 2, 33, 3.

mača se mijenjala kroz povijest da bi u Vercingetorixovo doba bila malo manja od metra, a mač je općenito služio više za sječenje nego za ubadanje. U rukama galskog ratnika mač je postao ubojito oružje o čemu svjedoče i antički izvori poput Diodora Sikulskog koji govore da bi ovo jedinstveno oružje pretvorilo tijela protivnika u komade.³³

Slika 1. Tri muzejska primjera galskih mačeva (N. Fields, 2014, slika na str. 24)

4.2 OD KENABA DO GERGOVIJE

Dok je Cezar boravio u Rimu tijekom zime s 53. na 52. godinu prije Krista, vođe galskih plemena su se sastali u tajnosti; odlučeno je podići ustanak, a prvi na potezu su bili Karnuti koji su napali rimsko mjesto opskrbe Kenab. Zatim je pleme Arvernjana pod vodstvom energičnog

³³ N. Fields, 2014, 25, od kojeg preuzimam podatak o Diodorovoj vijesti.

Vercingetorixa okupilo sva galska plemena između Loire i Garone. Dodatni uspjeh okupljanja je bio još i veći jer ni uvijek prorimski nastrojeni Heduanci više nisu bili skloni Cezaru pa su ustanici mogli računati na dodatnu snagu.³⁴ Čuvši za ove vijesti Cezar je požurio s povratkom iz Rima. Prije opisa Cezarovog rata s Vercingetorixom iz 52. godine prije Krista, kako bi dobio što bolji geografski uvid u ratom zahvaćeno područje, potrebno je pogledati Kartu 4 koja prikazuje cijelu kampanju.

Karta 4. Prikaz događanja iz 52. godine prije Krista (N. Fields, karta na str. 38)

Putujući prema Galiji Cezar je primio još loših vijesti: jedan od Vercingetorixovih pouzdanijih vojskovođa zvan Lukterije okupio je dodatna plemena na granicama Narbonske Galije i presjekao put Cezaru koji je želio doći do svojih legija u središnjoj Galiji. Budući da nije mogao doći do njih normalnim putem zbog velike opasnosti od ustanika, pribjegao je drugom rješenju.

³⁴ T. P. Wiseman, 2008, 409.

Naime, Cezar se uputio preko gorja Cevennesa i došao na područje Arvernjana dok je Vercingetorix bio udaljen samo oko 150 kilometara sjeverno. Cezar se zadržao 2-3 dana i krenuo istočno prema Vijeni po dodatno pojačanje.³⁵ Nakon što je uspio sakupiti vojsku Cezar se utaborio u gradu Agedinku koji je bio prijestolnica plemena Senonaca. Još uvijek je trajala zima i Rimljani su imali problema s opskrbom stoga se Cezar uputio prema Kenabu.³⁶ Osim što je bio izuzetno važan radi opskrbe, Kenab je ležao na Loiri i kao takav je bio na važnom strateškom mjestu koje mu je omogućavalo razvijenu trgovinu. Cezar ga je opljačkao radi osvete zbog ubijenog rimskog stanovništva i riješio problem opskrbe pa ga uništio.³⁷ Nakon ove epizode Cezar se uputio prema Avariku – prijestolnici Biturižana. Paralelno s njim prema području Biturižana se uputio i Vercingetorix koji je tada bio sjeverno kod Boja.³⁸ Prije Avarika, Cezar je imao drugu metu, a to je bio grad Noviodun do kojeg je došao prešavši rijeku Loire. Čuvši za njega loše vijesti, Vercingetorix se što brže uputio prema Noviodunu. Taman kad je predaja grada bila spremna, došao je Vercingetorix i potjerao skupinu Rimljana koji su već bili ušli u grad. Počela je konjanička bitka van grada u kojoj je Cezar ostvario još jednu pobjedu.³⁹

Tek što je prošlo mjesec-dva od rimske pobjede kod Novioduna, u martu je mogao početi napad na Avarik jer je bio jedan od rijetkih biturižanskih gradova koji nije spaljen stoga se Cezar tamo mogao opskrbiti.⁴⁰ Nedugo nakon Cezarovog prelaska preko Loire isto je učinio i Vercingetorix pritom izbjegavajući kontakt s rimskom vojskom. Došavši samo na 20 kilometara od grada, Vercingetorix se sklonio u šumu punu močvara kako bi namamio Cezara na borbu na nepoznatom i teško prohodnom terenu. Naum mu nije uspio jer je Cezar odmah počeo s

³⁵ T. P. Wiseman, 2008, 409-410.

³⁶ T. P. Wiseman, 2008, 410.

³⁷ N. Fields, 2014, 37; usp. T. P. Wiseman, 2008, 410.

³⁸ N. Fields, 2014, 39.

³⁹ A. Goldsworthy, 2006, 323.

⁴⁰ T. P. Wiseman, 2008, 410, 411; usp. N. Fields, 2014, 39; v. Caes., *B Gall.*, 7, 15.

napadima na sam grad čiji su stanovnici odbijali taktiku spaljene zemlje koju je predlagao Vercingetorix. Budući je grad bio na uzvišenijem mjestu Rimljani su bili primorani sagraditi svojevrsnu platformu da uspiju osvojiti zidinama omeđeni grad (v. Sliku 2). Sama gradnja je bila izuzetno naporna za rimsku vojsku koja bila gladna i iscrpljena.⁴¹ Dok su Rimljani vodili danonoćnu opsadu grada, Vercingetorix se s konjicom i njihovom lako naouraznom pratnjom približio Avariku da iz zasjede prekine opsadu i nabavi prijeko potrebnu hranu. Čuvši za Vercingetorixovu odsutnost iz kampa, Cezar se s dijelom vojske uputio prema istom želeći ih napasti nespremne u zoru. Međutim, Gali su bili upozoreni na njegov dolazak tako da su ga dočekali spremni što je Cezara primoralo na to da odustane od nauma. Unatoč tome što Cezara nije bilo kod Avarika, Vercingetorixov plan nije uspio. Došavši natrag u kamp, osjećala se moguća pobuna zbog Vercingetorixovog napuštanja uz dodatno zamjeranje da se previše zbližio s Rimljanima. Opravdanje za takvu optužbu bio im je brzi dolazak Rimljana nakon njegovog napuštanja kampa. Nekoliko dana poslije toga Avarik je pao, a pad grada su popratile pljačke i silovanja.⁴²

⁴¹ N. Fields, 2014, 40-41; usp. A. Goldsworthy, 2006, 324.

⁴² N. Fields, 2014, 43; v. Caes., *BGall.*, 7, 18, 19, 20.

Slika 2. Prikaz opsade Avarika

(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/68/Avaricum_westpoint_july_2006.jpg,

21. 8.2018.)

Cezarovo zauzimanje Avarika je riješilo problem opskrbe. No unatoč ovoj pobjedi, Cezar je bio još daleko od slamanja ustanka. Naime, Vercingetorix je gubitke u svojim redovima nadoknadio dovlačenjem novih saveznika na svoju stranu pa se tako područje pobunjenika proširilo dalje prema sjeveroistoku, do rijeke Oise.⁴³ Cezar je zatim razdvojio svoju vojsku tako da je četiri legije pod Labijenom poslao prema sjeveru protiv Senonaca i Parizijaca dok je on sam poveo ostatak južno prema arvernjanskom teritoriju. Obje epizode su neslavno završile: Labijen je jedva izbjegao iznenadni napad na Seni, a Cezar je napao Gergoviju samo mjesec dana nakon Avarika.⁴⁴ Gergovija je bila glavni grad Arvernjana smještena na brežuljku koji se uzdizao oko 700 metara iznad tla podno kojeg je tekla rijeka Auzon. Postavivši glavni (veliki) logor oko 3

⁴³ T. P. Wiseman, 2008, 411.

⁴⁴ T. P. Wiseman, 2008, 411; usp. N. Fields, 2014, 39.

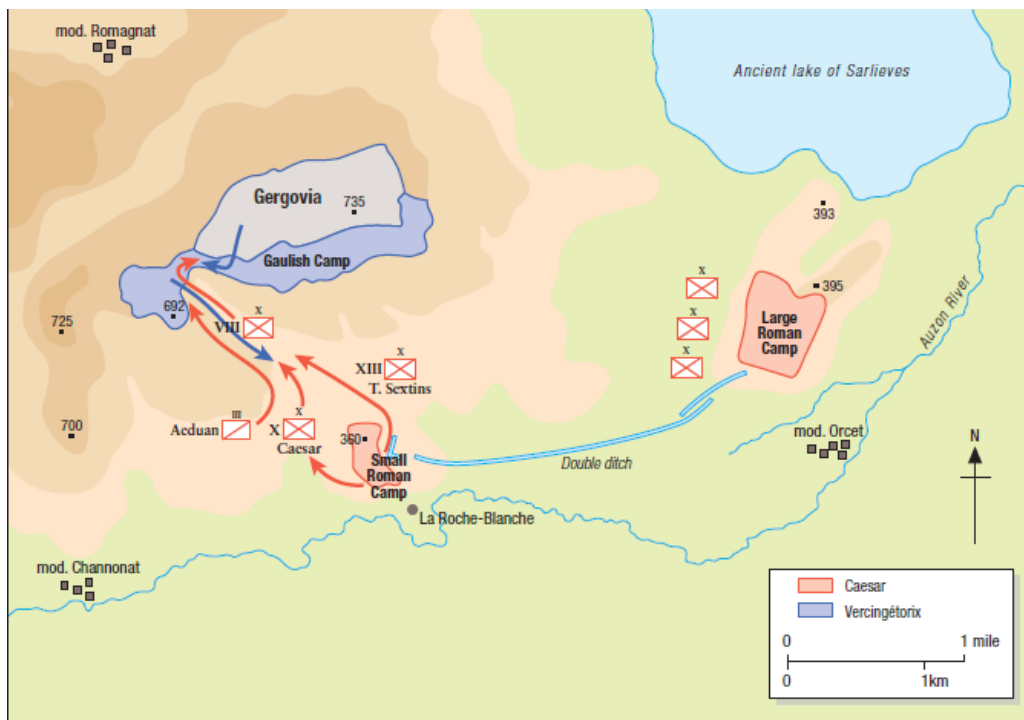
kilometra dalje od grada, Cezar je shvatio da se Gergovija ne može osvojiti ni na juriš, ali ni opsadom stoga je odlučio presjeći tok rijeke i tako uništiti glavni put galske opskrbe. Plan je realiziran preko noći kada su Rimljani lako porazili malobrojne Gale na straži. Da se Cezaru ne dogodi isto što i galskoj straži, doveo je dvije legije da brane područje rijeke gdje je napravljen drugi tzv. mali logor. Uz to su i iskopana dva kanala koja su povezala veliki s malim logorom na rijeci (v. Kartu 5).⁴⁵ Sljedeći plan je bio osvojiti drugo brdo bliže Gergoviji koje je bilo povezano klancem za glavno brdo. U tom trenutku u rimski logor dolaze loše vijesti o priključenju dojučerašnjih saveznika Heduanaca ustaničkoj vojsci. Cezar se bez oklijevanja vodeći četiri legije uputio na obračun s Heduancima, dok je u logoru ostao Gaj Fabije. U kratkom vremenu je Cezar porazio Heduance i odmah krenuo ka Gergoviji. Pri povratku ga je presreo glasnik koji ga je obavjestio o Vercingetorixovom napadu na rimski logor pri kojem je nastradao velik broj legionara. Vrativši se do Gergovije, Cezar je primjetio da je malo brdo pokraj grada ostalo nebranjeno jer se radilo na utvrđivanju grada. Plan je zatim bio izvući većinu Gala iz grada na otvoreno i nakon toga napasti ga s ostatkom legija preko klanca.⁴⁶

Cezar je morao upotrijebiti jak mamac da izvuče Vercingetorixa van grada, za što se poslužio lukavstvom. Naime, dio ljudstva kojima je dao kacige je postavio na mazge da simuliraju pojavu konjice. Ovo je odvuklo Vercingetorixa i vojsku van svojih logora prema brdu. U međuvremenu se Cezar zaputio s legijama iz velikog prema malom logoru na rijeci iz kojeg je iznenada poslao tri legije prema zidinama Gergovije. Prije zidina je bio galski logor koji je ostala čuvati grupa Nitobrožana na čelu s Teumatom. Budući da ovakav napad nije bio očekivan, Nitobrožani su odmarali i Rimljani su ih lako savladali te zauzeli prazni galski logor. Vidjevši novonastalu situaciju i rimske legije kako se kreću prema nebranjenoj Gergoviji,

⁴⁵ N. Fields, 2014, 44.

⁴⁶ N. Fields, 2014, 45-46.

Vercingetorix se uputio prema gradu i nanio težak poraz neorganiziranim Rimljanima koji ga nisu očekivali.⁴⁷ Rezultat je bio poražavajuć: poginulo je oko 700 legionara i 46 centuriona.⁴⁸

Karta 5. Prikaz terena i rasporeda neprijateljskih snaga kod Gergovije (N. Fields, 2014, karta na str. 44)

4.3. ALEZIJA: ZAVRŠNI ČIN

Prije same bitke kod Alezije dogodila se još jedna epizoda kod Novioduna – središta Heduanaca. Taj grad je bio jedan od najvažijih Cezaru jer je tamo držao zarobljene Gale, rezerve hrane i ratnu opremu. Heduanci pod vodstvom Epedorixa i Viridomara su kod Noviodunu napali rimske vojnike, poubijali ih skupa s trgovcima, pustili taoce i međusobno razdjelili plijen. Ponijeli su koliko su mogli nositi sa sobom, ostatak su bacili u rijeku, a grad spalili.⁴⁹ Unatoč

⁴⁷ N. Fields, 2014, 46.

⁴⁸ T. P. Wiseman, 2008, 411.

⁴⁹ N. Fields, 2014, 47-48.

lošem vremenu i iscrpljenosti vojnika, Cezar se nakon katastrofe kod Novioduna uspio vratiti u Agedink gdje se spojio s ostatkom vojske koju je vodio Labijen. Rimska vojska je bila praktički izolirana od Narbonske Galije jer je prostor od Biskajskog zaljeva do Sone bio pod kontrolom ustanika.⁵⁰ Vercingetorix je prešao u blagu prednost nad Cezarom i nastavio je s napadima na području granice Narbonske Galije u čemu su vodeću ulogu imali Alobrožani. Cezar se tada morao uputiti prema teritoriju Alobrožana, ali prije toga je morao proći preko sekvanskog područja koje mu je stajalo na putu. Vercingetorix je okupio jaku konjicu, a Gali ohrabreni ishodom bitke kod Novioduna su bili samouvjereni vjerujući u sretan ishod ustanka. No, Cezar je uspio s dijelom vojske doći u Narbon i uspješno se obraniti dok mu je jedna stvar izuzetno nedostajala, a to je pojačanje koje nije moglo doći iz Cisalpinske Galije pa je pozvao prekorajsku konjicu sastavljenu od Germana. Vercingetorix je krenuo na juriš prema Cezaru no doživio je poraz pa je bio primoran povući se u grad Alesiju.⁵¹

Prije opisa same bitke kod Alezije iz jeseni 52. godine prije Krista, a radi što boljeg razumijevanja potrebno je pružiti opis terena i priprema za bitku. Grad se nalazio na strmom brdu ravnog vrha visine oko 400 metara i bio je omeđen s dvije rijeke. Sama zaravan je bila duga oko 1,5 kilometra, a široka oko 600 metara. Grad je zauzimaio njen zapadni dio, dok je na istočnom Vercingetorix napravio logor. Kako bi dodatno otežao pristup, Vercingetorix je dao izgraditi jarak i podići zidine. Uradivši to mislio je da je grad neosvojiv. Što se tiče omjera snaga prije početka bitke, Vercingetorixove vojske je bilo možda i duplo više jer je legionara bilo između 40.000 i 50.000, a ustanika oko 80.000.⁵² Odmah po dolasku Cezar je započeo s opsadom grada pomoću opsadnih sprava. Vidjevši što se događa Vercingetorix je žurno pozvao dodatno pojačanje od saveznika u vidu konjice.⁵³ Potonja bi mu poslužila jer je zbog terena

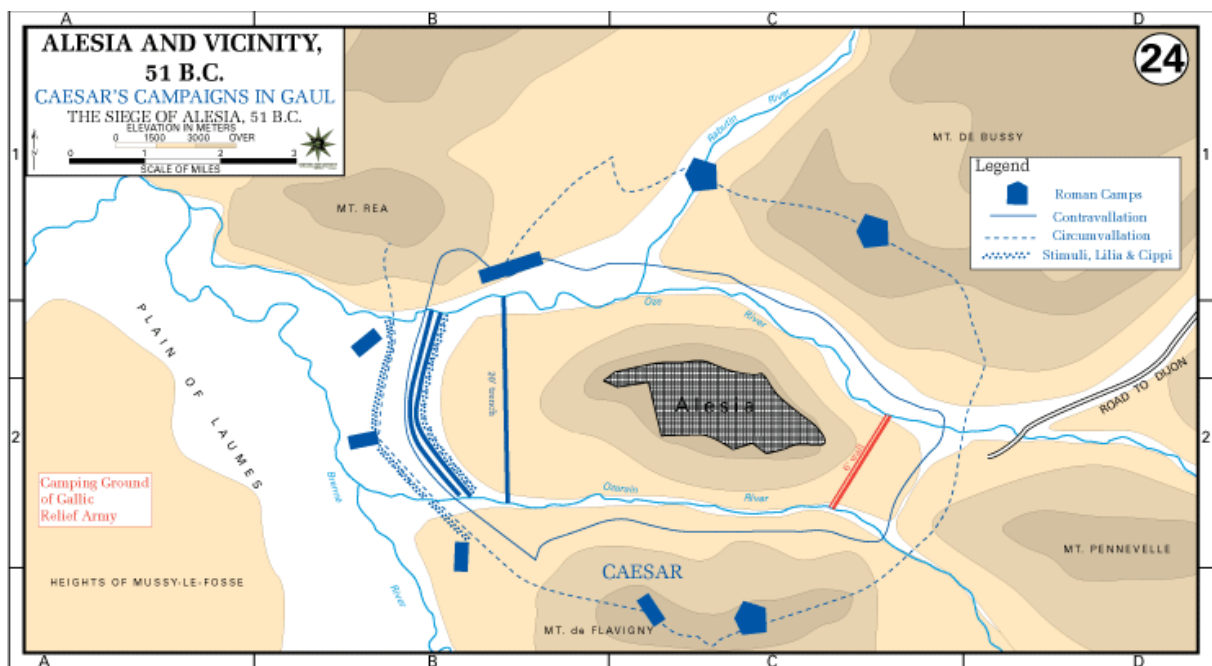
⁵⁰ T. P. Wiseman, 2008, 411.

⁵¹ T. P. Wiseman, 2008, 411-412.

⁵² N. Fields, 2014, 49.

⁵³ T. P. Wiseman, 2008, 412.

opsadna crta bila predugačka i pritom ranjiva za napade iz grada.⁵⁴ Kada je shvatio da s ovim ne može postići previše Cezar je pribjegao drugoj taktici koja se sastojala u izgradnji dvaju opsadnih zidova: unutrašnjeg (engl. contravallation) i vanjskog (engl. circumvallation) koji su prikazani na Karti 6. Namjena unutrašnjeg, 17 kilometara dugoga, bila je da neposredno okruži brdo na kojem se nalazio grad dok je vanjski imao zadaću braniti vojnike kod unutrašnje linije od prethodno spomenutog pojačanja koje je pozvao Vercingetorix.⁵⁵

Karta 6. Prikaz Alezije i okolice te Cezarovog opsadnog pothvata

(<https://www.westpoint.edu/history/SiteAssets/SitePages/Ancient%20Warfare/24AlesiaSiege>.

[gif](#), 21.8.2018.)

Kako bi spriječili ometanje Gala pri izgradnji, Rimljani su kopali jame kružnog oblika u koje bi stavljali naoštrene kolce koje su ironično nazivali ljljani, a između jama su se nalazili

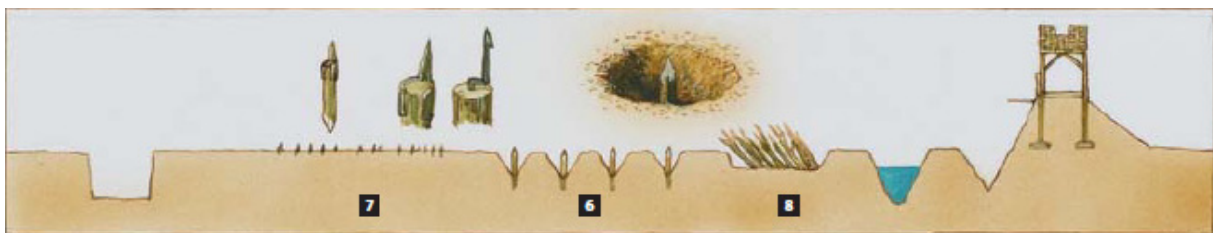
⁵⁴ R. A. Billows, 2009, 160.

⁵⁵ T. P. Wiseman, 2008, 412.

razbacani željezni i drveni šiljci. Na koju god da zamku stane, Gal bi bio ranjen i onеспособljen za daljnje djelovanje. Dodatnu sigurnost je ulijevala i svojevrsna „živica“ od naoštrenih grana raspoređenih oko obrambenih jaraka (v. Sl. 3 i 4).⁵⁶

Slika 3. „Živica“ (N. Fields, 2014, slika na str. 54)

Slika 4. Prikaz rimskih zamki oko Alezije (N. Fields, 2014, slika na str. 56)

Ono što je u velikoj mjeri zabrinjavalo Cezara je bio broj Vercingetorixovih saveznika koji su mogli doći Rimljanima s leđa. Takvih je prema Cezaru bilo oko 250.000 pješaka i oko 8.000 konjanika.⁵⁷ Vrlo je vjerojatno da je taj broj preuveličan kako bi Cezar dodao na teatralnosti i dramatičnosti samoj bitci. Bilo kako bilo, Gala je svakako bilo više nego Rimljana kojima

⁵⁶ N. Fields, 2014, 61-62.

⁵⁷ N. Fields, 2014, 67.

zasigurno nije bila ugodna scena kad su ugledali toliko mnoštvo ratnika. Međutim, bili su i svjesni toga, znajući po dotadašnjem iskustvu, da brojčana nadmoć ne znači automatski i pobjedu već da tu ulogu igraju i pripremljenost, disciplina i taktika.⁵⁸ Gali su teatralno krenuli u bitku: iza vanjskih zidina marširalo je pojačanje predvođeno konjicom dok se Vercingetorix sa svojim ratnicima spustio iz grada i krenuo prema unutarnjim zidinama u svrhu straženja Rimljana. No Cezar se nije dao omesti. Znao je, naime, da su njegovi legionari discipliniraniji od Gala i da su za razliku od protivnika pod treningom. Osim toga vjerovao je u snagu svog fortifikacijskog pothvata te u superiornost germanske konjice nad galskom.⁵⁹ Nikakva bitka se nije odigrala tog dana već kasnije, pod okriljem mraka, iza ponoći. S napadom je počelo Vercingetorixovo pojačanje iza vanjskih zidina noseći sa sobom opremu za prelaženje rimskih prepreka, ljestve i željezne kuke za preskakanje zidina. Čuvši buku, Vercingetorix je dobio znak te poslao svoje ljudstvo i bitka je otpočela. Rimljani su zatečeni nespremni pa su Cezarovi legati Marko Antonije i Gaj Trebonije došli s pojačanjem iz udaljenijih kula. Galski napad je uspješno odbijen uz velike gubitke s obje strane.⁶⁰ Prije svanuća istog dana Gali su krenuli ka sjeverozapadnom dijelu rimskih zidina što je bio jedan od njihovih krucijalnih dijelova. Vojska vođena Vercingetorixovim rođakom Verkasivelaunom prije samog napada se odmorila od napora prijašnje noći i u podne je krenula s napadom. Cezar je na njega poslao Tita Labijena sa šest kohorti koji je imao zadržati Gale koliko je god bilo moguće, a tek je u krajnoj nuždi trebao izaći van zidina i krenuti u borbu. Gali su tu imali prednost i konačno su mogli osjećati miris pobjede koja bi napokon istjerala Cezara iz Galije.⁶¹

Opasnost od galskog probijanja je postala prevelika stoga je Labijen pozvao još jedanaest kohorti s kojima se namjeravao boriti van zidina. Kada je i Cezar shvatio opasnost nadolazećih

⁵⁸ N. Fields, 2014, 67-68.

⁵⁹ N. Fields, 2014, 68.

⁶⁰ N. Fields, 2014, 69.

⁶¹ N. Fields, 2014, 69, 73.

Gala, skupio je ostatak legionara i krenuo pripomoći Labijenu, a konjicu je poslao neprijateljima s leđa. Nema sumnje da je Cezarovo prisutstvo dalo psihološku prednost Rimljanima, ali još važnije u tom trenutku je bila pobjeda germanske konjice nad Galima. Još jednom Cezarov je plan uspio; ostvarena je još jedna velika pobjeda.⁶² Nakon ove epizode, dani za Gale u Aleziji su bili odbrojani. Vercingetorix je izgladnjele stanovnike grada poslao van ne bi li ih Cezar uzeo kao robove i poštedio im živote te tako odbio Kritognatov prijedlog koji je podrazumijevao kanibalizam. Naime, Kritognat je želio, zbog nestašice hrane, da jedu ranjene vojnike i one koji se ne bore tj. ženu i djecu.⁶³ Sutradan nakon velike rimske pobjede, Vercingetorix je od strane poglavara ostalih galskih plemena pozvan na sastanak na kojem je on predložio da se predaju Rimljanima uz njegovu osobnu predaju. Prijedlog je prihvaćen, a izaslanici su se uputili prema Cezaru koji je zahtijevao i predaju oružja.⁶⁴ Prema Plutarhu, Vercingetorix je prije predaje obukao svoj najbolji oklop i van grada izašao na svom najboljem konju. Došavši kod Cezara okružio ga je, sjahao i bacio oružje te mu se poklonio (v. Sliku 5).⁶⁵

⁶² N. Fields, 2014, 73, 76-77.

⁶³ S. G. Brady, 1963, 162-163.

⁶⁴ A. Goldsworthy, 2006, 342; usp. S. G. Brady, 1963, 170.

⁶⁵ Plut., *Caes.*, 27, 5.

Slika 5. Moderni prikaz predaje Vercingetorixa Cezaru (<https://blog-histoire.fr/wp-content/uploads/1970/01/Alesia-vercingetorix-jules-cesar.jpg>, 24.8.2018.)

Nakon predaje Cezaru nailazimo na različite teorije o daljnjoj Vercingetorixovoj sudbini. Prema Goldsworthyju, Vercingetorix je držan u zatvoru sve dok se nije organizirala svečana proslava Cezarovog trijumfa tijekom kojeg je Vercingetorix pušten da uveliča sam trijumf nakon kojeg je zadavljen. Sličnog stajališta je i Nic Fields.⁶⁶ No, Brady smatra da je Vercingetorix doživio nešto drugačiju sudbinu: zatočen je bio u tamnici 6 godina, kasnije uveličao Cezarov trijumf da bi nakon njega bio obezglavljen u tamnici podno Kapitolija. Mišljenje da je proveo u tamnici 6 godina nailazimo i u Camillea Julliana koji kaže da je trijumf bio u ljetu 46. godine, a bitka kod Alezije je bila 52. godine prije Krista. Također, skoro su im identični opisi Vercingetorixove smrti.⁶⁷

⁶⁶ A. Goldsworthy, 2006, 342; usp. N. Fields, 2014, 82.

⁶⁷ S. G. Brady, 1963, 171; v. C. Jullian, 1902, 343.

4.4. VERCINGETORIXOVA OSTAVŠTINA

Prije Vercingetorixa najbožavaniji galski junak bio je Brennos koji je opljačkao i uništio Rim u 4. stoljeću prije Krista. No, u 19. stoljeću se situacija mijenja kada je Vercingetorix konačno dobio povjesnu važnost. Tako je najveći od svih Cezarovih neprijatelja postao jedan od francuskih nacionalnih simbola (v. Sliku 6).⁶⁸ Sve do francuske revolucije nije bilo tako jer su dotad najpriznatije povijesne ličnosti bili franački kraljevi. Zsigurno nije točna tvrdnja o tome da je Vercingetorix bio Francuz, ali je tijekom vremena poprimio francuski identitet jer ipak je bio prvi koji je uspio okupiti sva galska plemena pod jedno. Za vrijeme Drugog svjetskog rata postao je simbol otpora u pokretu (*la Resistance*) protiv nacističke Njemačke.⁶⁹

Slika 6. Moderni kip koji prikazuje Vercingetorixa

(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/8/89/Alise-Sainte-Reine_statue_Vercingetorix_par_Millet_2crop.jpg/220px-Alise-Sainte-Reine_statue_Vercingetorix_par_Millet_2crop.jpg, 25.8.2018.)

⁶⁸ N. Fields, 2014, 85-86.

⁶⁹ N. Fields, 2014, 86; usp. Encyclopedia Britannica - <https://www.britannica.com/place/France/France-since-1940#ref465495> (23. kolovoza 2018.).

O velikom Vercingetorixovom značaju kod Francuza u prilog ide teorija Camillea Julliana. Naime, on Vercingetorixa svrstava uz bok, pa čak i uzdiže iznad Hanibala i Mitridata koji su neki od najpoznatijih suparnika Rima. Navodi da su Hanibal i Mitridat pod sobom imali „pola svijeta“ dok je Vercingetorix imao samo jedan narod – Gale. Osim toga, govori da su bitke kod Trazimenskog jezera, Kane i Zame odvale u roku 18 godina, dok su se bitke kod Avarika, Gergovije i Alezije odvale u 6-mjesečnom razdoblju.⁷⁰ Vercingetorix je bio neustrašivi ratnik što je skoro i doslovni prijevod njegovog imena. Naime, Vercingetorix u prijevodu s galskog znači „veliki ratnički kralj“: *ver* – iznad, nad, *cingeto* – ratnik i *rix* – kralj.⁷¹ Izazivao je veliko strahopoštovanje i uspio je u onom što nikome prije njega nije: okupio je gotovo sve Gale, a nitko se ni nakon njega nije tako nametnuo. Plijenio je svojim talentom za govor kojim bi pobuđivao ratni duh u Gala te raspirivao strasti i naboj prije bitaka. Odličan primjer za prethodnu tvrdnju možemo potkrijepiti primjerom detalja iz bitke kod Avarika. Tamo je čak optužen da je moguća „krtica“, ali nakon obraćanja ratnicima podignuo im je moral, uvjerio ih u njihovu snagu pa su tako i odnijeli pobjedu u slijedećoj bitci – kod Gergovije.⁷²

Ipak, nije cjelokupna historiografija naklonjena Vercingetorixu i njegovu djelu. Postoje i oni koji smatraju da je Vercingetorix počinio kardinalnu grešku zatvorivši se u Aleziju umjesto da je i dalje nastavio dotadašnjom taktikom s brzim manevrima koja nije uključivala zatvaranje u grad. Na kraju krajeva taj čin ga je i stajao poraza u ratu.⁷³

⁷⁰ C. Jullian, 1902, 313.

⁷¹ C. Jullian, 1902, 88.

⁷² C. Jullian, 1902, 315-316.

⁷³ N. Fields, 2014, 86.

5. ZAKLJUČAK

Vercingetorixov lik i djelo su izrazito značajni za antičku, ali i cjelokupnu povijest ako uzmemo u obzir ostavštinu i trag koji je urezao, a posebice u francuskoj povijesti. Pružio je znatan otpor najjačoj vojsci tadašnjeg vremena koja je u srazu s njim kod Gergovije „izvukla deblji kraj“. Bio je inteligentan vojskovođa što je dokazao taktikom spaljene zemlje kako bi Rimljane doveo do iznemoglosti te pokušajima da Rimljane namami na teško prohodne terene u močvarama i šumama. Njegova zla sreća je ta što je na drugoj strani stajao Gaj Julije Cezar od čije je taktike i genijalnosti, pretočenih u njegovom dijelu „Komentari o Galskom ratu“, učio i jedan od najvećih ratnika povijesti Napoleon Bonaparte.⁷⁴ Nadalje, Vercingetorix je bio izuzetno dobar motivator, imao je sposobnosti pravog vođe što je i dokazao postavši prvi kojem je pošlo za rukom okupiti gotovo sva galska plemena i zajednički krenuti na neprijatelja kojem se opstojnost u Galiji tih mjeseci 52. godine prije Krista prilično uzdrimala. U vrlo kratkom roku je okupio ratoborne Gale i da se, prema nekim autorima, nije zatvorio u Aleziju mogao je promijeniti tijek povijesti odbacivši odnosno vrativši Rimljane iza Alpa. Od vremena samog ustanka bio je priznat kako među svojim, tako i među protivničkim redovima. Naime, još Gaj Julije Cezar u svom dijelu opisuje njegove vještine i hrabrost, a kada takvo nešto dođe od jednog najpriznatijih vojskovođa čovječanstva, zasigurno ste nešto i vrijedili. Ako uzmemo u obzir da su „Komentari o Galskom ratu“ dijelom i propagandne prirode, još je teže bilo zavrijediti takve epitete koje je Cezar prišio Vercingetorixu. Od 19. stoljeća nadalje, Vercingetorix postaje francuski narodni heroj, izlazi iz sjene i postaje simbolom otpora potlačenih što je posebice vidljivo u Drugom svjetskom ratu. U današnjoj historiografiji je uglavnom priznat kao veliki vojskovođa, neustrašivi Gal koji je skoro porazio najjačeg vojskovođu i najveću silu njegovog vremena - Cezara i Ri

⁷⁴ A. Goldsworthy, 2006, 1.

6. SAŽETAK

Galija je od 2. stoljeća prije Krista poprište ratnih događanja i jedna od glavnih interesnih zona Rimljana. Najdublji trag u osvajanju Galije je ostavio rimski vojskovođa Gaj Julije Cezar koji ju je pokorio u roku sedam godina. Neke ratne epizode Galskog rata su za Rimljane tekle lakše, dok su druge, kao što je Vercingetorixova pobuna, zadale Cezaru velikih problema. Pobuna mladog Arvernjanina je bio najkritičniji dio Cezarovog galskog pohoda, a isto tako i njegova prijelomna točka jer je Cezar nakon Vercingetorixa „utišao“ Galiju. Avarik, Gergovija i Alezija su mjesta na kojem je svojedobno najmoćnija vojska svijeta skoro pokleknula pred ujedinjenim Galima predvođenih Vercingetorixom i tako skoro izgubila mukom stečen teritorij.

Ključne riječi: *Galija, Arvernjanini, Cezar, Vercingetorix, Avarik, Gergovija, Alezija*

7. SUMMARY

Since the 2nd century B.C. Gaul territory was one of the main Roman battlefields. Gaius Julius Caesar, who conquered Gaul in 7 years, was best-known for his „Gaul activity“. Some of his battles were easier to cope with while others were more difficult. Vercingetorix rebellion was one of the difficult ones. The rebellion of young chief of Arvernii tribe was most critical part of Caesars campaign. After it, Caesar managed to establish peace across the Alps. Avaricum, Gergovia and Alesia were places where the most powerful army of antique almost experienced their major loss.

Key words: *Gaul, Arvernii, Ceaser, Vercingetorix, Avaricum, Gergovia, Alesia*

8. POPIS IZDANJA KORIŠTENIH IZVORA

Caes., *BGall.*

Gaj Julije Cezar. Moji ratovi, s latinskog preveo i napomene napisao Ton Smerdel, redaktura prijevoda Zvonimir Milanović, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk d.o.o., 2010.

Plut., *Crass.*

Plutarh. Usporedni životopisi, prijevod i bilješke: Zdeslav Dukat, Zagreb: GZH - OOUR Izdavačka djelatnost, 1988.

Polyb., *Hist.*

Polibije. The Histories, prijevod: W. R. Paton, Bury St Edmunds: St Edmundsbury Press Ltd, 1998.

9. LITERATURA

R. A. Billows, 2009., *Julius Caesar: The Colossus of Rome*, New York: Routledge, 2009.

S. G. Brady, 1963., *Caesar's Gallic Campaigns*, Harrisburg, Pennsylvania: The Telegraph Press, 1963.

N. Fields, 2014., *Alesia 52 BC: The Final Struggle for Gaul*, Oxford: Osprey Publishing, 2014.

A. Goldsworthy, 2006., *Caesar: Life of a Colossus*, Yale University Press, 2006.

C. Jullian, 1902., *Vercingetorix*, Pariz: Librairie Hachette, 1902.

A. Lintott, 2008., The Roman empire and its problems in the late second century, *The Cambridge Ancient History Volume 09 - The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*, eds.

J. A. Crook, A. Lintott, E. Rawson, Cambridge: Cambridge University Press, 2008., 16-40.

A. Kamm, 2006., *Julius Caesar: A life*, New York: Routledge, 2006.

T. P. Wiseman, 2008., Caesar, Pompey and Rome, 59-50 B.C., *The Cambridge Ancient History Volume 09 - The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*, eds. J. A. Crook, A. Lintott, E.

Rawson, Cambridge: Cambridge University Press, 2008., 368-424.